

OverBruggen

Verslagen labsessies

❖ Beeldende kunst

Voorwoord

Aan de labsessie beeldende kunst op 6 september 2019 in Brussel droegen beeldend kunstenaars uit Nederland en Vlaanderen bij. Ieder van hen heeft ervaring met het werken in beide landen, niet iedereen heeft de Nederlandse of Vlaamse nationaliteit; de beeldende kunst is een internationale wereld blijkt ook hier met deelnemers uit onder andere Kameroen en Rusland. Het internationale karakter van de sector lijkt bepalend voor de positie die de kunstenaars innemen in het onderzoek OverBruggen: hun werk is over het algemeen niet taalgebonden en daarom is het voordeel van marktvergroting in hetzelfde taalgebied nauwelijks een drijfveer. Ook voelen veel kunstenaars zich niet Nederlands of Vlaams omdat ze zo internationaal werken, omdat hun roots elders liggen of omdat het moeilijk is om volledig onderdeel te worden van de lokale context. De vraag werd zelfs opgeworpen of Vlaamse-Nederlandse uitwisseling en samenwerking geen artificieel, arbitrair en beperkend concept is.

Tijdens de labsessie is geïnventariseerd welke actoren voor de aanwezigheid van belang zijn (geweest) voor het werken in het andere land, en dan specifiek die actoren die de dialoog en de ontmoeting zonder prestatiedruk mogelijk maken; wat de knelpunten zijn op dat vlak; welke formats goed werken en welke formats voor kunstenaars werkzaam zouden kunnen worden. Hoewel praktische problemen op het gebied van juridische, fiscale en sociale zaken ook regelmatig op tafel kwamen in deze labsessie, worden ze in dit verslag niet nader uitgewerkt omdat ze onderdeel zijn van een separaat onderzoek. Als rode draad door het gesprek liepen enkele kernbehoeften, die daarmee een aparte beschrijving verdienen.

Kernbehoeften

Inhoudelijk • Persoonlijk • Langerdurend

De formats waaraan de beeldend kunstenaars behoefte hebben, zijn stuk voor stuk zeer inhoudelijk en persoonlijk. Met andere woorden: het belang van de inhoudelijke ontwikkeling van het individu staat centraal. Hoe inhoudelijker en persoonlijker de ontmoetingen c.q. netwerkmomenten zijn, hoe interessanter en kansrijker. Samen iets ondernemen of maken werkt beter dan een netwerkborrel: je leert elkaar wezenlijker kennen en er kan een groepsgevoel ontstaan, wat niet alleen op het moment zelf, maar ook later vruchten kan opleveren. Peer-to-peer uitwisseling op het niveau van inhoud en/of productie levert de meest duurzame contacten op. Daarbij is de door de kunstenaars zelf geïnitieerde en vormgegeven uitwisseling de meest ideale, want gedreven door een intrinsieke motivatie. Een derde kernbehoefte is de duur van een ontmoeting: om te kunnen komen tot inhoudelijke en persoonlijke uitwisseling, zijn ontmoetingen idealiter langerdurend, afhankelijk van het soort format minimaal een dag. Het is een investering die loont.

Positieve actoren

Individen • Presentatieplekken • Residenties • Fondsen • Opleidingen • Netwerkorganisaties NL-VL

Actoren kun je rudimentair verdelen in twee categorieën: personen en organisaties. Het is opvallend hoezeer de beeldend kunstenaars het belang van individuen (al dan niet werkzaam bij organisaties) onderstrepen voor het verkennen en betreden van de kunstwereld in het andere land. Het persoonlijke contact staat op de eerste plaats. 'Organisaties hebben altijd een agenda waarbinnen jij als kunstenaar moet passen. Daarom zijn individuele contacten vaak waardevoller: die zijn meer op jou toegespitst. En dat is essentieel voor het ontwikkelen van een zinvol, duurzaam netwerk. Om jou

verder te helpen spreken mensen vaak ook weer persoonlijke contacten in hun eigen netwerk aan. Aan de basis gaat netwerken om *'people willing to share'*.

Het spel lijkt zich dus buiten de instituten af te spelen. Toch is dat niet de hele waarheid. Binnen de categorie organisaties wordt allereerst veel waarde gehecht aan presentatieplekken en residenties. Daarna volgen op gelijke afstand de fondsen (publieke en private), de opleidingen en de organisaties die zich actief opstellen als netwerkorganisatie, met naam en toenaam de Brakke Grond, DeBuren (o.a. met het programma Grensverleggers), DutchCulture (o.a. met het programma TransArtists) en Kunstenpunt.

Knelpunten

Cultuurverschillen • Studio's en werkplaatsen • Limitering programma's en regelingen • Institutionele samenwerking

'Belgium and Holland are really different countries.' In weerwil van alle verhalen over de cultureel-historische verwantschap tussen Nederland en Vlaanderen, is het cultuurverschil tussen beide landen het eerste knelpunt dat ter sprake komt in de labsessie beeldende kunst. Of je cultuurverschillen altijd kunt of moet willen oplossen, is de vraag. Wel moeten makers van beleid en programma's zich er rekenschap van geven. Volgens de kunstenaars staat de Vlaamse kunstwereld meer open voor experiment dan de Nederlandse en is zij iets minder gesloten, racistisch zelfs, dan Nederland wat betreft de acceptatie van kunstenaars met een migratieachtergrond. 'Het is onmogelijk om Hollands genoeg te worden in Holland, in Vlaanderen heeft het me vervolgens acht jaar gekost om deel van de scene te worden.' In het verlengde hiervan wordt gesteld dat fondsen – in beide landen overigens – te weinig kennis hebben van andere culturele praktijken en slecht zijn ingericht op de internationale, etnisch cultureel diverse groep kunstenaars die het veld tegenwoordig mede definieert. Een praktisch obstakel bijvoorbeeld is de taalstelling van de aanvraagprocedures: die is doorgaans niet in het Engels.

Behalve tegen cultuurverschillen lopen de kunstenaars tegen concrete, praktische problemen aan als het gebrek aan (betaalbare) studio's en werkplaatsen voor bijvoorbeeld metaalbewerking of keramiek. Die zijn in Vlaanderen wel beschikbaar, via de cultuurcentra, maar in Nederland nauwelijks omdat ze vooral zijn verbonden aan residentieplekken en opleidingen. Ook zijn programma's en fondsregelingen voor transnationaal werken vaak te gelimiteerd opgezet: voor slechts een jaar, voor slechts een bepaalde regio, voor slechts een deel van de kosten, et cetera. Maatwerk ontbreekt, waardoor het aanbod niet interessant of niet geschikt is; een kunstenaar met een gezin zal niet gaan verhuizen voor een residentie van drie maanden, voor een residentie van een jaar mogelijk wel. Het vinden van additionele financiering wordt als moeilijk en tijdrovend ervaren.

Een laatste knelpunt betreft de samenwerking tussen organisaties. Organisaties zouden zich in gezamenlijkheid beter kunnen inzetten voor de kunstenaar, door bijvoorbeeld een presentatie- en een coproductionen netwerk te vormen. Te vaak is een tentoonstelling of andersoortige activiteit van een buitenlandse kunstenaar een standalone, is er niet goed nagedacht over hoe hij of zij verder ingebed kan raken in het culturele leven van het land.

Favoriete formats

Docentenuitwisseling • Oriëntatieris • Residentie(-uitwisseling) • Coworking space • Samenwerkingsproject • Kunstevent NL-VL • Fonds NL-VL

De traditionele netwerkborrel heeft afgedaan. En als die al moet worden georganiseerd, dan toch graag met internationale gasten en niet met enkel Nederlandse en Vlaamse kunstprofessionals. Op de vraag welke vorm de ontmoeting tussen Nederlandse en Vlaamse kunstenaars wel moet aannemen, kwamen de kunstenaars met best practices en nieuwe ideeën. Alle formats hebben een meerwaarde omdat ze inhoudelijk, persoonlijk en langerdurend zijn.

Al op de academies zou meer kennis over het andere land beschikbaar kunnen komen en een eerste netwerk(contact) gelegd kunnen worden door docenten uit Nederland en Vlaanderen uit te wisselen. Voor professionals is een oriëntatieris (c.q. bezoekersprogramma of studieris) een fantastisch format om vakgenoten en plekken in de kunstwereld te leren kennen. Je doet veel kennis

op in kort tijd en er komen persoonlijke en professionele contacten uit voort. Minimaal een dag is nodig voor de bonding, maximaal twee weken is organisatorisch haalbaar wat werk en thuisfront betreft. Idealiter is het reisgezelschap een mix van kunstenaars en kunstbemiddelaars (curatoren, critici etc.). Voor internationale reizen kunnen Nederlands-Vlaamse gezelschappen worden gevormd; in 2018 stelde het Mondriaanfonds in samenwerking met Kunstenpunt zo'n Nederlands-Vlaams team samen voor een oriëntatiereis naar Zuid-Afrika en Zimbabwe.

Een andere oude favoriet is de residentie. Die bestaat in alle soorten en maten. Voor de meeste kunstenaars heeft een residentie alleen waarde als ze iets biedt wat de kunstenaar thuis, in de eigen studio, niet kan realiseren. Hoewel de residentie ook wel wordt ingezet als tijdelijke oplossing voor het niet kunnen beschikken over een eigen studio in de eigen woonplaats, gaan kunstenaars residenties zeker ook aan om andere kunstenaars en kunstscenes te leren kennen. Een residentie heeft dus een duidelijke netwerkfunctie, die functie moet de residentie faciliteren. Dat kan door te werken met gezamenlijke presentatie- en kantoorruimten, maar ook pro-actiever, door ontmoetingen met stakeholders te organiseren (van borrel tot busreis). Voor de bonding is het goed als iedereen gelijk wordt behandeld: niet mensen met en mensen zonder beurs. Hoe flexibeler de residentie, met name in de duur van het verblijf, hoe aantrekkelijker. Ook een ogenschijnlijk detail als het transport van nieuw werk terug naar huis, de grens over, verdient aandacht. Een welkom nieuw idee is de residentie-uitwisseling: een kunstenaar verblijft een periode in Nederland en een periode in Vlaanderen. Dit 'broodje halfom'-concept biedt kansen tot samenwerking.

Naast residenties zijn ook 'coworking spaces' een goede manier om vakgenoten te ontmoeten. Vooral de door kunstenaars zelf opgerichte gedeelde werkplekken blijken waardevol: hier komen mensen samen die affiniteit met elkaar hebben, hier is de kans op peer-to-peer exchange en misschien zelfs samenwerkingsprojecten het grootst. In het kader van OverBruggen kan een samenwerkingsproject een einddoel zijn, maar ook een vliegwiel voor nieuwe contacten en projecten.

Op het gebied van presentatie en financiering tot slot is ook gekeken naar formats die de Nederlands-Vlaamse dialoog zouden kunnen stimuleren. Een Nederlands-Vlaams kunstevent, eventueel georganiseerd in een derde land, kan een aantrekkelijk presentatieplatform zijn mits het groots wordt aangepakt zodat het ook internationale curatoren trekt en mits het wordt gekoppeld aan bestaande netwerken om het standalone-effect te voorkomen. Anderzijds is zo'n event, in de vorm van een biënnale bijvoorbeeld, ook erg kunstmatig: het Vlaams-Nederlandse taalgebied is geen issue in de beeldende kunst en kan artistiek beperkend uitpakken. Bovendien is een grootse uitwisseling tussen een land en een regio ook complex; zou het dan niet eerder een lage landen-uitwisseling België-Nederland moeten worden? Een nieuw (Engelstalig!) kunstfonds dat alle Nederlandse en Vlaamse stimuleringsregelingen voor de uitwisseling en samenwerking tussen beide landen beheert én optimaliseert en uitbreidt: het is een idee dat ook tijdens de kick-off van OverBruggen werd voorgesteld. Het is vergelijkbaar met het Letterenfonds en het Nordisk Kulturfond, dat kunst en cultuur in de Noordelijke regionen van Europa stimuleert. Met stipendia en subsidies - voor onderzoek, projecten, samenwerkingen of een werkpraktijk als geheel. Met een dergelijk fonds kan meer samenhangend en sturend beleid worden gemaakt. Het vergt wel een fikse investering van beide overheden.

❖ Podiumkunsten

Voorwoord

Aan de labsessie podiumkunsten op 12 september 2019 in Gent tijdens het Vlaams TheaterFestival droegen vooral vertegenwoordigers van podiumkunstenaars bij, niet de makers zelf. Aan tafel tussen de creatief producenten, zakelijk leiders en medewerkers externe relaties, verkoop, spreiding en internationale werking zat één choreografe/danseres – gevestigd in Antwerpen, met residenties in zowel Vlaanderen als Nederland. De Vlaamse organisaties waren veruit in de meerderheid. Deze factoren hebben de discussie gekleurd: het marktdenken (hoe krijg ik mijn werk geprogrammeerd?) domineerde en de blik was sterk gericht op Nederland. De artistiek-inhoudelijke behoefte aan kennisuitwisseling of samenwerking en de vraag waarom je waar wilt optreden, kwamen minder aan bod en Vlaanderen bleef enigszins buiten beeld. Op één persoon na waren alle gesprekspartners van origine Nederlands of Vlaams

Meer dan de beeldende kunst is de podiumkunstensector taalgebonden, het voordeel van marktvergroting in hetzelfde taalgebied is voor podiumkunstenaars die in Nederland of Vlaanderen werken een factor van belang. 'Inhoudelijk voelen we geen grens', wordt er gezegd. Tijdens de labsessie, waarbij ook het Vlaamse Kunstenpunt aanwezig was, is geïnventariseerd welke actoren voor de aanwezigen van belang zijn (geweest) voor het werken in het andere land, en dan specifiek die actoren die de dialoog en de ontmoeting zonder prestatiedruk mogelijk maken; wat de knelpunten zijn op dat vlak; welke formats goed werken en welke formats werkzaam zouden kunnen worden. Hoewel praktische problemen op het gebied van juridische, fiscale en sociale zaken ook in deze labsessie regelmatig ter sprake kwamen, worden ze in dit verslag niet nader uitgewerkt omdat ze onderdeel zijn van een separaat onderzoek. Als rode draad door het gesprek liepen enkele kernbehoeften, die daarmee een aparte beschrijving verdienen.

Kernbehoeften

Inhoudelijk • Persoonlijk • Wederkerig • Duurzaam

Een belangrijke conclusie wordt aan het eind van de dag geformuleerd: wil je de uitwisseling tussen Nederland en Vlaanderen stimuleren, dan moet je vooral het gevoel voeden dat beide landen één artistiek veld zijn. Zonder die humuslaag wordt het lastig. Het beste kunnen dus activiteiten worden ondersteund die gaan over de artistieke dialoog. Anders gezegd: de meest optimale formats zijn inhoudelijk en persoonlijk. 'Op het microniveau van de ontmoeting gebeurt veel, dus waar die wordt gefaciliteerd, heb je al een plus. En hoe inhoudelijker de ontmoeting, hoe makkelijker en effectiever de kennismaking en uitwisseling zullen verlopen. Inhoud werkt door.'

De aanwezigen vinden dat het veld veel zelf kan doen, maar dat overheden ook moeten investeren: 'Als Vlaanderen en Nederland denken dat het buurland nog meer een extra afzetmarkt kan worden, dan hoort daar fatsoenlijk geld bij. Want ook uitwisseling en dialoog zonder direct resultaat horen bij een dergelijk proces van verbreding.' Twee herhaaldelijk terugkerende begrippen zijn 'wederkerigheid' en 'duurzaamheid'. Hoe zorg je dat investeringen beide partijen iets opleveren en dat ze een lange(re) levensduur hebben?

Positieve actoren

Individen (o.a. collegamakers en pers) • Podia (festivals, theaters) • Productiehuizen • Netwerkorganisaties • Opleidingen • Fondsen • Overheid

Als we actoren verdelen in de basale categorieën individuen en organisaties, valt op dat personen en podia samen de lijst aanvoeren als het gaat om het verkennen en betreden van de podiumkunstwereld in het andere land. Op persoonlijk niveau springen die individuen eruit die makers actief volgen en maakprocessen of voorstellingen in het andere land daadwerkelijk gaan zien. Naast programmeurs, die ook om hun netwerk interessant zijn, krijgen de weinige journalisten die de moeite nemen om de scene in het buurland geëngageerd te volgen een speciale vermelding; recensies zijn belangrijk, ze brengen makers en trends over de grens onder de aandacht. Ook

collegamakers die al werken in het andere land zijn waardevol – als ervaringsdeskundigen én wegbereiders.

In de categorie podia worden festivals en theaters ongeveer even vaak genoemd, met de kanttekening dat Vlaamse festivals voor Nederlanders minder belangrijk zijn dan Nederlandse festivals voor Vlamingen. De redenen zijn dat Vlaanderen veel minder festivals heeft en dat Nederlandse festivals vaak beter geoutilleerd zijn dan Nederlandse theaters: ze hebben meer programmabudget, zijn vaak ook coproducent, steunen makers meerdere jaren (goed voor het opbouwen van een duurzaam netwerk en publiek) en organiseren inhoudelijke extra's als randprogrammering, uitwisselingsprogramma's en zogenaamde focusdagen rond bijvoorbeeld een land of thema. 'Festivals zijn de poort naar Nederland en naar internationaal. Focusdagen zijn de bonus: 'Als je daarin staat, is je kostje gekocht.'

Andere organisaties die als positieve actoren fungeren, zijn de productiehuisen en de instellingen die zich actief opstellen als netwerkorganisatie. Nadrukkelijk wordt gesteld dat in die laatste categorie niet alleen Nederlands-Vlaamse bemiddelaars als DeBuren, de Brakke Grond, DutchCulture, Kunstenpunt en Stichting Raamwerk interessant zijn. Mogelijke Nederlandse en Vlaamse partners ontmoet je ook bij internationale netwerken als ASSITEJ (jeugdtheater), WEB (makerssupport) en House on Fire (voor theater dat maatschappelijk brandende Europese kwesties agendeert). Wat productiehuisen betreft krijgen Vlaamse makers in Nederland vooral gehoor bij de zuidelijke productiehuisen. Amsterdam heeft volgens de aanwezigen een structureel en algeheel probleem als het gaat om internationale programmering. De lijst actoren wordt afgesloten met opleidingen, fondsen (Nederlands-Vlaamse programma's, maar ook internationale promotieprogramma's als Dutch Performing Arts) en overheden, met name ambassades, hoewel ze budgettair weinig speelruimte hebben.

Knelpunten

Gebrek aan kennis • Verschillende subsidiesystemen • Marktdenken

Er is te weinig gedetailleerde kennis van het podiumkunstenlandschap in het andere land, waardoor het (zakelijke) netwerk niet fijnmazig genoeg is en de acties die worden ondernomen niet altijd even doeltreffend zijn. Het gaat om praktische vragen als: wie zijn de regionale stakeholders, welke plekken gaan voor verdieping, wanneer is de deadline voor de jaarlijkse programmabrochures, wanneer bezoeken programmeurs het aanbod voor hun volgende seizoen, et cetera. Het Nederlandse podiumkunstenveld komt zeer gefragmenteerd over, met veel kleine netwerken en initiatieven. Mapping van het culturele landschap zou een uitkomst zijn, hoewel dat een arbeidsintensieve opdracht is, die voortdurend updates vereist. Vanuit Nederlandse zijde wordt opgemerkt dat Nederlanders veel meer moeite doen om Vlaams aanbod naar Nederland te halen dan andersom. Heeft het met een (achterhaald idee over) verschil in kwaliteit tussen Nederlands en Vlaams theater te maken? Of is het veelgehoorde gebrek aan tijd toch echt de boosdoener? Kunstenpunt: 'Voor ons is het makkelijker om internationale programmeurs naar hier te krijgen dan Nederlandse en Vlaamse.'

Als een podium eenmaal geïnteresseerd is, wil het verschil in subsidiesysteem tussen beide landen nog wel eens spelbreker worden. De Vlaamse subsidie dekt de productiekosten, niet de spreidingkosten, terwijl die in de Nederlandse subsidie zijn verdisconteerd. Het gevolg is dat de uitkoopsommen die Vlaamse makers vragen aan Nederlandse theaters als hoog worden ervaren, zeker door de vlakke vloeren podia, die minder budget hebben dan de grote podia. Met als gevolg dat ze minder Vlaams programmeren dan ze zouden willen, of de Vlamingen 'afknijpen'.

Een ander subsidie gerelateerd probleem is dat fondsbesluiten volgens de aanwezigen informeel nogal eens verweven zijn: verleent een Vlaams fonds geen steun, dan haakt het Nederlandse fonds ook af, en vice versa. Het uitbouwen van een praktijk over de grens wordt er ook niet makkelijker op doordat fondsen de arbeidsmobiliteit Nederland-Vlaanderen slecht ondersteunen. Met een Nederlandse samenwerkingspartner kun je als Vlaamse maker nog wel een projectsubsidie krijgen, maar bij meerjarige steun moet je kleur bekennen. Het sterke marktdenken in Nederland helpt de oversteek evenmin. Cijfers zijn alles. Er zijn al

theaters die hun lokale marketinginspanningen in rekening brengen bijvoorbeeld, en vaak boeken ze slechts één speelbeurt om tegenvallende bezoercijfers te voorkomen. Wat de reis voor gezelschappen dan weer relatief duur maakt. En of een Vlaming een bouw dag krijgt, hangt af van hoeveel stoelen (maximale kaartverkoop) een theater heeft, terwijl sommige producties zo complex zijn dat ze een bouw dag gewoonweg nodig hebben.

Favoriete formats

Randprogramma's • Bezoekersprogramma's programmeurs • Bezoekersprogramma's makers • Speeddates • Presentatiedag makers • Presentatiedag programmeurs • Prospectieteams • Focusdagen • Residenties • Uitwisselingsprogramma's

Op het microniveau van de ontmoeting gebeurt het. Dus alle activiteiten die ontmoeting faciliteren, zijn welkom. Randprogramma's vormen uitstekende informele netwerkgelegenheden en zijn dus belangrijk. Favoriete formele netwerkgelegenheden zijn de bezoekersprogramma's voor programmeurs – compact (een dag of twee), met vergoedingen voor reis en verblijf én fees voor de pitchende kunstenaars. Er zouden ook bezoekersprogramma's voor makers moeten komen, al dan niet met een residentiele werking van enkele weken. Voor hen is het eveneens zinvol om in korte tijd veel vakgenoten en stakeholders in het andere land te ontmoeten. Een individueel verkenningsbudget zou een alternatief kunnen zijn. Kleinere initiatieven, zoals een speeddate voor Vlaamse makers en Nederlandse programmeurs bij de Algemene Afvaardiging van de Vlaamse Regering in Nederland in Den Haag, hebben ook duurzame contacten opgeleverd. Het voorstel is om deze formule uit te breiden en structureel te maken: een dag met speeddates en debat, rond een regio, discipline en/of thema. Halfjaarlijks, om en om in Den Haag en bij de Nederlandse ambassade in Brussel, of gekoppeld aan belangrijke festivals in beide landen. Dergelijke dagen kunnen werken met een open call, of een curator.

De traditionele presentatiedagen, waarop veel makers een snipper voorstelling vertonen, zijn economisch en efficiënt, maar kunnen meer volk trekken als ze het niveau van de platte verkoopdag overstijgen. Ook hier geldt: inhoudelijke programmaonderdelen zorgen voor meerwaarde. Nieuw is het idee om presentatiedagen voor programmeurs te organiseren. 'Een maker heeft al gauw tien jobs en moet dan ook nog eens onbetaald kennismaken met al die huizen. Laat die huizen zich maar presenteren aan de makers. Waar staan ze voor, wat zoeken ze, hoe werken ze?' Een ander format op het niveau van programmering dat navolging verdient, zijn de eerder genoemde focusdagen en het prospectieteam van podiumkunstenhuis Het Paleis: in plaats van één programmeur bezoekt het gehele artistieke team voorstellingen. Deze schaalvergroting maakt het mogelijk veel aanbod te zien. Een uitwisseling tussen Nederlandse en Vlaamse programmeurs klinkt ook interessant, maar een eerder initiatief is ter ziele gegaan, vooral vanwege het gebrek aan wederkerigheid.

Voor makers zijn residenties en speciale uitwisselingsprogramma's als Grensverkeer, BesteBuren, Verve, het Cultuurparlement van de Lage Landen en de Nieuwe Toneelbibliotheek gewaardeerde formats. Een nieuw uitwisselingsformat zou een variatie op het informele, internationale Dramaturgienetwerk kunnen zijn, dat dramaturgen en jonge makers aan elkaar koppelt. Dit kan ook op Nederlands-Vlaams niveau worden opgezet en is weer een goed voorbeeld van inhoudelijk en persoonlijk werken. En tevens een kickstart voor jonge kunstenaars. Die jonge kunstenaars moeten al op hun opleiding in Nederland of Vlaanderen, dus voordat ze de arbeidsmarkt opgaan, meer met elkaar in contact komen, bijvoorbeeld in workshops of tijdens een Nederlands-Vlaamse editie van het ITS Festival. Een structurele samenwerking tussen academies en productiehuisen is ook het onderzoeken waard.

❖ Muziek

Voorwoord

Aan de labsessie muziek op 26 september 2019 in Amsterdam droegen Nederlandse en Vlaamse musici en componisten (jazz, pop, elektronische muziek, hiphop), boekingskantoren en managers bij. Ook een podium (de Brakke Grond) en een steunpunt (het Vlaamse Poppunt) namen deel aan het gesprek. De gemeenschappelijk taal is niet de voornaamste reden om in Nederland en Vlaanderen te willen werken; veel muziek is niet taalgebonden, veel songteksten zijn Engelstalig. Het gaat om internationaal optreden überhaupt, dat is voor muzikanten van groot belang. Het levert andere ijkpunten en inspiraties op en vergroot je waarde: hoe groter je afzetgebied, hoe serieuzer je wordt genomen. En dan is Vlaanderen of Nederland simpelweg een aantrekkelijke markt, want dichtbij. Vanuit Amsterdam rijd je net zo snel naar Groningen als naar Antwerpen.

Tijdens de labsessie is geïventariseerd welke actoren voor de aanwezigen van belang zijn (geweest) voor het werken in het andere land; wat de knelpunten zijn; welke formats goed werken en welke formats werkzaam zouden kunnen worden. Anders dan in de andere labsessies ging het pas in laatste instantie over het faciliteren van ontmoeting zonder directie prestatiedruk; de focus lag op afzetmogelijkheden. Praktische problemen op het gebied van juridische, fiscale en sociale zaken worden in dit verslag niet besproken omdat ze onderdeel zijn van een separaat onderzoek. Eén behoefte keerde vaak terug in het gesprek en verdient daarmee een aparte beschrijving.

Kernbehoefte

Validatie

In de muziekindustrie is validatie van levensbelang. Niet alleen de omvang van je afzetgebied is maatgevend, ook de actoren die achter je staan, zijn een keurmerk. Onafhankelijke muzikanten zonder manager, boekingskantoor, agentschap of label bijvoorbeeld hebben het moeilijker om binnen te komen bij zalen en festivals dan muzikanten met een tussenpersoon of label. Hoe groter de tussenpersoon of het label, hoe meer invloed. Beter een contract tekenen bij het hoofdkantoor van een label dan bij een sublabel; dat heeft meer 'duwkracht'. Spelen op een festival levert je ook pluspunten op. Festivals hebben vanwege hun grote publieksbereik doorgaans meer status en commercieel belang dan zalen. Daarom zit er een enorme lobby achter. Zo vragen festivals exportbureaus als Dutch Music Export en Poppunt om advies welke Nederlandse/Vlaamse artiesten die zich bij hen hebben ingeschreven prioriteit hebben. Kun je op een festival in het voorprogramma van een andere artiest spelen, dan is dat al een hele aanbeveling. Een zaal zal een onbekende naam (van een klein kantoor of klein label) dan misschien wél boeken. In de beeldende kunst en podiumkunsten speelt validatie natuurlijk ook; het ene productiehuis, festival of impresariaat is het andere niet. Toch is validatie in de labsessie muziek explicieter een thema, mogelijk omdat hiërarchie, lobby en commercie in deze sector dominantier zijn.

Positieve actoren

Individen (o.a. bookers en collega-artiesten) • Podia (festivals, zalen) • Ondersteunende organisaties • Pers • Fondsen

Als we actoren verdelen in de basale categorieën individuen en organisaties, valt op dat ook de muzieksector mensenwerk is. Het zijn individuen (al dan niet werkzaam bij organisaties) die het verschil maken. Bookers behoren tot deze categorie, evenals collega-artiesten van naam en faam: hun waardering opent deuren. Naast persoonlijke contacten zijn festivals en zalen de belangrijkste positieve actoren – de drempel van validatie daargelaten. Festivals (inclusief showcasefestivals) zijn een favoriet presentatiemoment omdat ze doorgaans een groter publiek bereiken dan zalen en meer status genieten. Vooral zalen met status, capaciteit en een publiek voor jouw soort muziek zijn interessant. Ook helpt het als ze betrokken zijn: een podium dat achter jouw verhaal staat, investeert eerder in promotie dan een podium waarvoor jij geen prioriteit bent. Grenspodia staan

doorgaans open voor grensverkeermuzikanten en zijn interessant als eerste stap. Om verder te komen, hebben ze niet altijd voldoende publiek.

Voor de uitwisseling Nederland-Vlaanderen heeft de muzieksector verder profijt van ondersteunende organisaties als Poppunt, Kunstenpunt, Dutch Music Export, van labels, van media-uitingen die zich niet op de mainstream richten (zoals het tijdschrift Gonzo Circus) en van fondsen (met name voor reis- en verblijfsubsidies). Ook instellingen die actief werk maken van bilaterale koppelingen, zoals de Brakke Grond, maken natuurlijk een verschil.

Knelpunten

Cultuurverschillen • Verschillende subsidiesystemen • Beperkte regelingen • Gebrek aan kennis • Slechte zichtbaarheid

Geografisch gezien worden Nederland en Vlaanderen probleemloos gezien als één markt. Ingewikkelder zijn de cultuurverschillen. Die maken dat Nederlandse artiesten moeilijk voet aan de grond krijgen in Vlaanderen. In Vlaanderen heerst, generaliserend gesteld, een sfeer van 'eigen cultuur eerst', daar waar in Nederland juist alles wat van ver komt, beter is. Daarbij heeft Vlaanderen een andere muzikale traditie: experimenteel en 'meer hart dan hoofd', terwijl Nederlands bands 'clean' en meer hoofd dan hart zijn. Deze verschillen gaan mogelijk terug tot de jaren '60 en '70, toen Nederlandse muzikanten vooral Angelsaksische helden navolgden en Vlaanderen zijn eigen pad bleef bewandelen. Wat in dit verband niet heeft geholpen, is de sterke nadruk die de Nederlandse politiek jarenlang heeft gelegd op ondernemerschap. Voor Nederlandse musici komt het marketingconcept vóór de muziek, Vlamingen zetten de muziek juist op één en kijken dan pas kijken naar 'tierelantijntjes als de juiste beleving en de juiste foodtruck', is het idee. Voor Nederlandse hiphopartiesten is de Vlaamse markt wél makkelijk toegankelijk. Het zijn juist de Vlaamse hiphoptalenten die het moeilijk hebben, in beide landen overigens. 'Als je als Vlaamse hiphopper geen samenwerking hebt met een Nederlandse hiphopper, kijken ze langs je heen.' Een verklaring wordt gezocht in de decennialange bloei van de Nederlandse hiphop; De Jeugd van Tegenwoordig was twintig jaar geleden ook al een succes in Vlaanderen.

Het grootste praktische knelpunt voor een gezonde uitwisseling tussen Nederlandse en Vlaamse muziek lijkt het verschil in subsidiesysteem. In Vlaanderen krijgen tussenpersonen (boekers etc.) subsidie om Vlaamse musici te promoten en verkopen. Hierdoor kunnen pas afgestudeerde musici door met waarvoor ze zijn opgeleid – muziek maken – en blijft er ruimte voor experiment. Een professionele zaakwaarneming is extra belangrijk in de muzieksector gezien de complexe systemen van hiërarchie, commercie en lobby. Toch wordt daarover in Nederland anders gedacht. Hier moeten tussenpersonen het zonder subsidie stellen. Vaak is hun werk onderbetaald en zijn musici gedwongen commerciële keuzes te maken. 'In Vlaanderen kunnen tussenpersonen professioneel werk maken van artiesten. Dat dit zinvol is, zie je aan de kwaliteit van de muzieksector daar. Nederlandse artiesten bevinden zich in een oneerlijke concurrentiepositie ten opzichte van hun zuiderburen. Helemaal als ze startend zijn.' Op het vlak van subsidies stoort ook de beperktheid van regelingen: een vruchtbaar matchingsfonds als BesteBuren was tijdelijk, Grensverkeer is alleen voor de grensprovincies en de voorwaarden voor reissubsidies zijn te strikt, met bijvoorbeeld minimaal drie speelbeurten waar soms één speelbeurt op een goede plek een groter verschil kan maken.

Het gebrek aan kennis is een ander belangrijk obstakel. Met name export ondersteunende instellingen in Nederland zijn te gespecialiseerd (alleen pop) of hebben door hun brede profiel (performing arts) te weinig specifieke kennis van de muziekmarkt. Een disciplinebrede, landelijke organisatie als het Vlaamse Poppunt is er niet. Over het algemeen vindt men dat jonge muzikanten te weinig om input worden gevraagd, terwijl de muziekscene steeds jonger wordt. Verder loopt muziek die afhankelijk is van programmering door de kleinere theaterpodia, zoals jazz, aan tegen de gebrekkige muziekkennis van theaterprogrammeurs. Die houden het bij het aanbod van (bekendere) boekers en scouten niet onder onafhankelijke muzikanten. Musici zelf missen inzicht in hoe de muziekinfrastructuur in het buurland in elkaar steekt.

Een promotioneel probleem is de slechte zichtbaarheid van alles in de muziek wat klein, jong of niche is, en de Vlaamse hiphop in het bijzonder. Belangrijke netwerkmomenten worden te exclusief gehouden en publieke radiostations als 3FM en StuBru (Studio Brussel) laten zich leiden door luistercijfers.

Favoriete formats

Subsidies • Inhoudelijke samenwerking • Kennisdeling • Netwerken

Als het gaat om het vergemakkelijken van werken in het andere land blijven subsidies een hot topic. Nederland moet net als Vlaanderen subsidies voor boekers instellen. En Vlaanderen zou afnamesubsidies moeten verlenen aan buitenlandse podia die een Vlaamse band programmeren, zoals het Fonds Podiumkunsten dat in Nederland doet voor buitenlandse podia die Nederlandse bands programmeren. Gelijke monniken, gelijke kappen. Verder kunnen bestaande subsidieregelingen niet alleen opener, meer op maat zijn, zoals het knelpunt rond de reissubsidies aangaf, maar moeten ze ook eenvoudiger aan te vragen zijn. Werk met snelkoppelingen voor microfinancieringen, kijk naar de provinciale matchmakers die Nederland inzet om een brug te slaan tussen het veld en de subsidieregelingen. Ook de vorm van de aanvraag kan anders in een tijd waarin je al via Whatsapp kunt solliciteren. 'Laat jonge artiesten een video maken, een live presentatie geven, geen pak papier indienen.'

De gewenste terugkeer van een specifiek Nederlands-Vlaamse stimuleringsregeling als het matchingsfonds BesteBuren – en dan structureel – zet het belang van de inhoudelijke dialoog op de agenda. BesteBuren opende deuren naar Nederlands-Vlaamse samenwerkingen en heeft tot duurzame contacten geleid. Ook GrensGeluid van de Brakke Grond en Motel Mozaique in Rotterdam en de double bills van de Brakke Grond en EKKO in Utrecht zijn om die reden waardevol. 'Samen dingen maken, van workshop tot optreden, schept een band en creëert impact.' Netwerkmomenten zijn hier soms nauw aan verwant. Ze zijn geliefd en gewenst, 'hoe vaker, hoe beter.' In aanvulling op de Muzikantendag van Buma Cultuur en de Limburgse Muzikantendag van Poppunt is een Nederlands-Vlaamse Muzikantendag een serieus voorstel. Dit soort dagen zijn inhoudelijk en zakelijk interessant, met workshops, masterclasses en speeddates. Ook netwerkbijeenkomsten rond een bepaald genre muziek vallen in goede aarde.

De uitwisseling Nederland-Vlaanderen is fundamenteel gebaat bij meer kennis van beide markten. Mappings van de infrastructuur van de muziekindustrie in beide landen zouden een welkome aanvulling zijn op de Nederlands-Vlaamse concertagenda podiuminfo.nl. Wat zijn de netwerken, bij wie kun je je demo presenteren, wat zijn de belangrijkste labels voor jouw soort muziek, welke subsidieloketten (niet alleen voor cultuur, maar ook voor ondernemers!) zijn interessant voor muzikanten? Tegelijkertijd blijven persoonlijke kennisdeling en support onmisbaar. Lof is er voor mentorprogramma's, van bijvoorbeeld het internationale netwerk voor vrouwen in de muziekindustrie www.shesaid.so en het Rotterdamse traject DynamicDuo's, dat managers en bookers betaalde om een jonge artiest onder zijn of haar hoede te nemen. Dit soort initiatieven kunnen Nederlands-Vlaams worden ingericht. Voor beginners op de markt zou een gesubsidieerd (bilateraal) platform met bookingexperts ook een uitkomst kunnen zijn. Ervaren bookers worden niet jouw manager, maar helpen je tegen betaling met losse diensten, zoals het opstellen van een businessplan. Naast dit alles is er ook een soort van cultuuromslag nodig bij de bestaande exportinstanties. Die zouden meer moeten doen dan alleen budgetten toekennen. Bij geld hoort ook een advies over de infrastructuur in het andere land. Export en import dienen kortom meer een uitwisseling te zijn.

❖ Architectuur & Design

Voorwoord

Aan de labsessie architectuur & design op 8 oktober 2019 in Rotterdam droegen twee architecten en twee ontwerpers uit Vlaanderen bij, evenals Het Nieuwe Instituut uit Rotterdam. De architecten werken ook als kunstenaar respectievelijk interieurontwerper en scenograaf. Het Vlaamse perspectief op architectuur en design in Nederland en Vlaanderen, gezien vanuit relatief kleine ondernemingen, stond tijdens de werkbijeenkomst centraal. Door de drukke oktobermaand in de sector ('de drukste maand van het jaar') moest een aantal genodigden last minute afzeggen. Toch is er een veelzijdig beeld ontstaan, mede dankzij de Nederlandse achtergrond van een van de ontwerpers en zijn samenwerking met Nederlandse opleidingen vanuit zijn functie bij een Vlaamse onderwijsinstelling.

Internationaal werken wordt zowel economisch interessant gevonden als inhoudelijk – i.c. ambachtelijk, artistiek en intercultureel. Met name in de designwereld is internationalisering de toekomst; de wereld is je afzetmarkt en je referentiekader. Voor architecten is internationaal werken moeilijker, de grote architectenbureaus daargelaten. Het realiseren van bouwwerken is een langdurend, kostbaar proces, dat veel kennis van en interactie met de lokale situatie en regelgeving vereist. Voor een klein bureau is het een hele toer om dat ver weg te doen. 'Natuurlijk kan ik een huis bouwen in Amsterdam, maar is het realistisch? Drie uur reizen? Zo iets kan in feite alleen met een partner ter plekke.' Partnerships zijn dus belangrijk wil je je als architect over de grens ontwikkelen. De doelstelling van OverBruggen lijkt daarmee buitengewoon interessant voor de gemiddelde Nederlandse of Vlaamse architect.

Tijdens de labsessie is geïnventariseerd welke actoren voor de aanwezigheid van belang zijn (geweest) voor het werken in het andere land, en dan specifiek die actoren die de dialoog en de ontmoeting zonder prestatiedruk mogelijk maken; wat de knelpunten zijn op dat vlak; welke formats goed werken en welke formats voor kunstenaars werkzaam zouden kunnen worden. Hoewel praktische problemen op het gebied van juridische, fiscale en sociale zaken ook regelmatig op tafel kwamen in deze labsessie, worden ze in dit verslag niet nader uitgewerkt omdat ze onderdeel zijn van een separaat onderzoek. Als rode draad door het gesprek liep enkele duidelijke kernbehoeften, die daarmee een aparte beschrijving verdienen.

Kernbehoeften

Inhoudelijk • Langerdurend

Inhoudelijke uitwisseling is voor de architecten en vormgevers het meest aantrekkelijk. Netwerken in een vergaderzaaltje leidt tot weinig. Zodra je samen iets onderneemt en idealiter ook samen aan iets werkt, is de kans op een duurzaam nieuw contact het grootst. Deelnemers worden namelijk 'gedwongen' beroepsmatig positie in te nemen. Zo kun je in relatief korte tijd achterhalen of iemand in de toekomst voor jou een geschikte samenwerkingspartner kan zijn en bouw je vertrouwen in elkaar op, een aspect dat zeker in de architectuur, die sterk drijft op langdurige samenwerking, van belang is. Een uitwisseling hoeft niet direct resultaat op te leveren, ze is vooral het startpunt van een nieuw netwerk.

De beste formats bieden genoeg tijd om gezamenlijk een inhoudelijk gesprek te voeren of aan een (fictieve) case te werken. Tegelijkertijd is het vooral voor kleine ondernemingen praktisch en financieel vaak lastig om tijd vrij te maken voor niet direct resultaatgerichte activiteiten. Het vergoeden van reis- en verblijfkosten verlaagt de drempel.

Positieve actoren

Kennisinstututen • Netwerkorganisaties NL-VL • Inhoudelijke evenementen • Uitwisselingsprogramma's • Media • Opleidingen • Overheid • Individuen

Personen en organisaties zijn de twee grote groepen actoren die een rol spelen bij het verkennen en betreden van de markt in het andere land. Anders dan in de andere labsessies worden in

de labsessie architectuur & design individuen niet het meest genoemd. Organisaties lijken crucialer, in elk geval in de beleving van de deelnemers.

Kennisinstituten op het gebied van architectuur en design en instituten die zich specifiek profileren als bruggenbouwer (bijvoorbeeld DeBuren, DutchCulture, Het Nieuwe Instituut en Vlaams Architectuur Instituut) voeren de lijst aan, nipt gevolgd door inhoudelijk evenementen als biënnales, conferenties, festivals en lezingen. Ook inhoudelijk interessant zijn de speciale programma's voor Nederlands-Vlaamse uitwisseling, zoals Verve en Young Promising Architects (uitwisseling), en de media. Zeker voor de designwereld zijn publicaties (tijdschriften) interessante 'etalages'.

Opleidingen blijken in de praktijk eveneens een stimulans voor internationaal werken. Met name uitwisselingen tussen opleidingen zijn vruchtbaar. Een opleiding als Digital Design & Development (Devine) aan KASK & Conservatorium in Gent werkt bijvoorbeeld samen met de Hogeschool Rotterdam. Behalve vakinhoudelijk leren de studenten ook anderszins van elkaar: in Nederland worden studenten bijvoorbeeld iets autonomer benaderd en is er meer aandacht voor (internationaal) ondernemerschap.

De overheid is langs meerdere wegen van belang: via ontwikkelsubsidies ('daarmee koop je tijd'), via speciale ondernemersregelingen (bijv. Starters International Business van de Rijksdienst voor Ondernemen) en als vraagbaak/tussenpersoon (met name Nederlandse consulaten en ambassades worden genoemd).

Knelpunten

Architectuur

Cultuurverschil • Gebrek aan kennis • Beschermd status • Validatie

Er is een groot cultuurverschil tussen de werkwijze van architecten in Nederland en Vlaanderen. Kort gezegd komt het erop neer dat Vlaamse architecten ook de uitvoer van het ontwerp beheren, terwijl Nederlandse architecten die fase uitbesteden aan een aannemer. 'In Vlaanderen ben je als architect ook bouwer en controleur, tot en met de laatste esthetische details. Je blijft een creatieve partner tot het eind en ook veel meer een ambachtsman dan de gemiddelde Nederlandse architect.' Een Vlaamse architect ontwerpt dus anders dan een Nederlandse architect. Onder meer de mate waarin de architect anticipeert op het eindproduct verschilt. Een ander gevolg van het cultuurverschil is dat in Vlaanderen veel architecten voor zichzelf werken, daar waar Nederland grossiert in grote, geprofessionaliseerde bureaus die zich vooral bezighouden met het grootschalige bouwen.

Het cultuurverschil kan een knelpunt zijn ('ik ben bang mijn zeggenschap te verliezen'), maar ook een inspiratiebron. De eigenlijke spelbreker is dan gebrek aan kennis. 'Je weet niet precies hoe de praktijk werkt in Nederland, noch het proces, noch de regelgeving, en dat maakt je terughoudend. Hoewel het inhoudelijk ook juist heel vruchtbaar kan zijn om te werken vanuit verschillen. Als ik de Nederlandse situatie beter begrijp, wordt het misschien makkelijker om over de grens te kijken.'

Concrete, praktische obstakels voor internationalisering zijn er ook. In Vlaanderen moeten architecten lid zijn van en contributie betalen aan de Orde van Architecten. De beschermde status van het beroep architect vormt een drempel. Bovendien is het administratief ingewikkelder en duurder dan in Nederland om een freelance praktijk op te zetten. 'Zelfs zonder opdrachten betaal je flink belasting.' In Nederland is erkenning een probleem voor jonge architecten. Het is de jarenlange ervaring bij grote bureaus die je validatie geeft. Deze ver doorgevoerde professionalisering zie je ook terug in de Nederlandse architectenwedstrijden. Die zijn lastig toegankelijk voor jonge architecten: niet je ontwerp is het criterium, zoals in Vlaanderen, maar je ontwerp plus een portfolio met gerealiseerde projecten.

Design

Validatie • Gebrek aan kennis •

De status van design verschilt in beide landen. Waar 'Dutch Design' een bloeiend exportproduct en keurmerk is, is design in Vlaanderen minder sterk en minder zichtbaar. Het begint al bij de opleidingen, 'die in Nederland beter zijn.' De organisatie Design Vlaanderen hield eind 2016 op te bestaan en is opgegaan in Flanders DC, een 'nietszeggende naam' die de creatieve industrie als geheel vertegenwoordigt. Tijdschriften zijn ter ziele gegaan, klanten (retailers, restaurants,

consumenten) hebben steeds minder kennis van materialen en waardering voor het ambacht en omdat design geen beschermd beroep is, is er een 'wildgroei' aan ontwerpers. Validatie wordt in de Vlaamse designwereld het meest gemist. 'Daarom wil ik in het buitenland werken. Ik wil me optrekken aan de kwaliteit daar.'

Een tweede grote knelpunt is het gebrek aan gedetailleerde kennis over de designsector in het buurland. Na jaren in Vlaanderen is het nog steeds niet duidelijk hoe de verschillende instanties met elkaar samenwerken en andersom is ook het inzicht in de Nederlandse scene beperkt. 'Waar presenteer ik me, wie zijn de sleutelfiguren?' Een kanttekening: studenten worden wel steeds beter wegwijs gemaakt in ondernemerschap en daarbij hoort ook het werken over de grens.

Favoriete formats

Mapping • Vakinhoudelijke

events • Studiereis • Summerschool • Residentie • Gastdocentschap • Studentenuitwisseling

Er is grote behoefte aan een digitale tool die de sectoren architectuur en design in Nederland en Vlaanderen in kaart brengt. In deze mapping moeten ook bestaande Nederlands-Vlaamse uitwisselingen worden opgenomen. Design Museum Gent programmeert regelmatig Nederlands design, de HEMA heeft internationale ontwerpwedstrijden voor afgestudeerden, et cetera.

Verder is het voor alle spelers waardevol om goed kennis te kunnen nemen van ontwikkelingen in het veld. Vakinhoudelijke events zijn meteen ook netwerkmomenten. Een openbare presentatie van beursontvangers, zoals het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie organiseert, is een mooie vorm van matchmaking. Maar ook zoiets eenvoudigs als een ambassadelunch voor Nederlandse ontwerpers bij het Vlaamse KIKK Festival werkt. Een ander format dat navolging verdient, is de Across-lezingenreeks. Hierin presenteren jonge Franstalige en Nederlandstalige architecten zich. De introductie door een senior en de koppeling met een expositie zorgen voor extra publiek. Een nieuw idee is een regelmatige meeting (conferentie, lab) voor Nederlandse en Vlaamse architecten over elkaars praktijk, georganiseerd door prominente actoren: het Team Vlaams Bouwmeester en het Atelier Rijksbouwmeester. Dit om elkaars praktijk op meer continue basis te voeden met andere denkbeelden.

De behoefte aan inhoudelijke uitwisseling maakt korte, werkgerelateerde studiereizen als Young Promising Architects ook zeer gewild, evenals de langere summerschools en – nog een stap intensiever – de residenties. Misschien kunnen sommige residenties, zoals de midcareer residentie van de Jan van Eyck Academie, specifiek voor OverBruggen worden ingezet. Het is overigens belangrijk om nieuwe generaties al vroeg te enthousiasmeren voor, en voor te bereiden op, internationale samenwerking. Daarom zouden er meer gastdocentschappen en studentenuitwisselingen tussen Nederland en Vlaanderen moeten plaatsvinden.